

Pomozi Péter (szerk.): Palóc olvasókönyv. Nyelvi és irodalmi kalandozások.
A Magyarságkutató Intézet Kiadványai 10. Magyarságkutató Intézet, Budapest, 2019.
 220 lap

Az empirista nyelvészeti kutatások egyik alapfeltétele, hogy rendelkezésre álljon megfelelő minőségű és mennyiségű nyelvi korpusz. Megfelelő minőségű, tehát a gyűjtött anyag eleget tegyen a kutatásmódszertani kívánalmaknak; és megfelelő mennyiségű, tehát a nyelvnek a maga változatossága és változatosságában állandó volta kellőképpen vizsgálható legyen. Minthogy az elmúlt több mint fél évszázad politikai és szocioökonómiai átalakulásának egyértelmű folyománya a nyelvjárások egyrészt nyelvrendszer-tani, másrészt pragmatikai síkon zajló jelentős átalakulása-átértelmeződése (lásd Kiss 2017: 200); ezért e nyelvváltozatok rendszer- és elemkészletének leletmentő dokumentálása alapvetően fontos és támogatandó törekvés. Olyannyira fontos, hogy a kultúrájára valamit is adó 21. századi európai közönségnek ez – nyelvi tervezési, nyelvstratégiai törekvések nélkül is – magától értetődő feladata (vö. Kiss 2019: 38–9). Bár kommunikációs hatókörük korlátozott, hasonlóan a köznyelvi változathoz a nyelvjárások is hagyományosan többfunkciósak (összefoglalóan lásd Kiss 2006: 532–6). Kiemelendő, hogy ezek közül az esztétikai feladatkörre méltatlanul kevés figyelem jut, pedig gazdag tárházát adja nyelvjárási jegyeinknek a folklór és a szépirodalom (a nyelvjárások poétikai funkciójára lásd Sándor 2019: 99–100, továbbá Péntek 2015: 78; kitekintéssel a németországi tapasztalatokra is összefoglalóan lásd Fazekas 2019: 153–75).

A Kárpát-medence néprajzi-kulturális csoportjainak sorában párját ritkítja a palócok helyi kultúrpolitikáját jellemző, elemi hagyományörző, összetartozás-tudat- és identitástudat-erősítő tevékenység. Nem igényel különösebb magyarázatot, hogy ezek sorában a nyelvjárások mint helyi érvényű, identitásjelölő nyelvváltozatok megőrzésére irányuló tevékenység kulcsfontosságú szereppel rendelkezik (a palócok nyelvpolitikai helyzetére összefoglalásként lásd többek között Grécsi-Zsoldos 2019: 251–64). E nemes feladat elvégzéséből kíván részt vállalni a Pomozi Péter szerkesztésében – továbbá Németh Dániel és Tóth Zsolt szerkesztői közreműködésével – megjelent kötet, a *Palóc olvasókönyv*: A kötet a Magyarságkutató Intézet kiadásában látott napvilágot az EMMI támogatásával. Hasonlóan az MKI kiadványai sorában már megjelent kötetekhez, a nyomdai kivitelezés is figyelemre méltó: a keményítáblás, műnyomó papírra nyomott, színes kiadású kötetet az archív felvételek mellett Görföl Jenő, Harangozó Imre és Pomozi Péter fotói illusztrálják. A tipográfiai munkát Karácsony Fanni végezte el. A színes fényképek, továbbá a kötetben megjelenített szemléltető anyagok nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy az olvasó minél jobban beleképzelhesse magát a Palócföld világába, mindennapjaiba.

A szöveg tördelésének sajátos formai jegyei (iniciálék, az átlagosnál nagyobb betűméret, ritkított sortáv), illetve a járulékos díszítőelemek (a gazdag képanyag, népi motívumok stb.) mind-mind a kiadvány olvasókönyv voltát erősítik. A kötet alcíme – *Nyelvi és irodalmi kalandozások* – sokat sejtetően utal arra, hogy ez az olvasókönyv nem kizárólag – és nem kifejezetten – a szakmai nyelvészet oltárán szeretne áldozni: izgalmas (szép)irodalmi szöveggyűjteményként irodalmi-kulturális kalandozásra hívja az érdeklődő olvasók legszélesebb körét. Feltehetőleg ettől a gyakorlatközeli októl vezetve a kötet két bevezetőt is tartalmaz. A kötet szerkesztője az elsővel (*Palóc mesék kicsiknek-nagyoknak*, 5–6) – miként címe, illetőleg a szöveg terjedelme és stílári jegyei is mutatják – főként a gyermekek figyelmét szándékozik megragadni. Átolvasása után azonban kiviláglik, hogy hiba lenne felnőtt olvasóként – illetve kiegészítőleg: a felnőttben szunnyadó gyermeki lelkiülettel – reflektálatlanul hagyni egy-két velős kijelentését. A vidék és a (helyi) nyelv világának-valóságának változása minden terepen tetten érhető: „Ma is mindannyiunknak szüksége van mesékre [...] Ma már ritkák a mesemondó öregek” (5). A második bevezető – annak, aki az előzőt is olvasta: „továbbbevezető” – (*Útmutató a könyv használatához*, 7–12) alcíme (*Kicsit nagyobbaknak*) megszilárdítja az előbbi feltevést. A kötet hátoldalán ez olvasható: „A Palóc olvasókönyv jól használható az alap- és középfokú oktatás anyanyelvi, irodalmi, helytörténeti óráin, hagyományörző

körökben és családi kötetként is, főleg – ám nem kizárólag – azon régiókban, melyeknek palóc nyelvi-néprajzi gyökereik vannak.” Pedagógiai-ismeretterjesztő jelentőségét, küldetését hangsúlyozva a kötet tehát az oktatási segédkönyvek sorát gazdagítja; és benne a palóc nyelv és kultúra értékgazdagságát bemutató különféle szövegcsoportok témák és életkorok szerint különülnek el. A fejezet lényeges része, hogy reflektál az előzményekre, sajátos, újszerű színfoltként megjelölve magát az eddigi szakirodalomban: „Kötetünk [...] bizonyos szempontból újszerű, Magyarországon szokatlan vállalkozásnak tekinthető. Oly módon kínál nyelvjárási szövegeket a szélesebb olvasóközönség, különösen is az iskoláskorúak számára, hogy azokat nem fosztja meg sajátos hangulatuktól. Az eddigi magyar gyakorlat a tájjellegű szövegközlések 1860-es [sic!] évekbeli megkezdése óta jobbára az volt, hogy a dialektológiai szakmunkák a lehető legaprólékosabb hangjelölésre törekedtek, a szépirodalmi élményt kínáló, pedagógiai-ismeretterjesztő célú szövegkiadások pedig elvontak csaknem minden táji jelleget a folklórszövegekből, mondókáktól a meséig” (7; alapvető tartalmi-műfaji szempontú eltérésségére lásd többek között Hajdú–Kázmér 1974). További figyelemre méltó körülmény, hogy a szerkesztő a nemzetközi tapasztalatok szem előtt tartásával mérlegelte a filológiai apparátus alkalmazását, a nyelvjárási átírás módját és mértékét; jól tudva, hogy a szövegek befogadásának lehetőségeit és korlátait, ezáltal az olvasóközönség összetételét alapvetően ez határozza meg. Az elvi megfontolások tömör felvázolása központi részét képezi e fejezetnek (10). A fejezet végén a kötet felépítéséről tájékozódhat az olvasó.

A kiadvány – a bevezető részek után – hat nagyobb egységre tagolódik. A Pomozi Péter által írt első, áttekintő fejezet (*A palóc nyelvjárásról*, 13–38) további négy alfejezetre oszlik. Az elsőt a palócok eredettörténetével ismerkedhet meg röviden az olvasó. A második alfejezet a magyar nyelvterületet és a magyar nyelvjárások kialakulását mutatja be. Itt külön rész foglalkozik a palóc nyelvjárásterület vázlatos bemutatásával. A harmadik alfejezetben a sajátosan palóc hangok (*ě, ē, ā, ĩ*) lejegyzésébe nyerhet betekintést az olvasó; a negyedikben pedig a palóc nyelvjárás néhány lexikai és főbb grammatikai sajátosságairól ad áttekintést a szerző. Igazi szellemi csemegéje a fejezet végén található – Mikó Pál gyűjtéséből származó (1893–1895) – palóc tájszavakat felvonultató példamondatcsokor.

A második fejezetben (*Nyelvtörténeti érdekességek Palócországból*, 39–68) „történeti inyenccségek sorakoznak, melyeknek egy vagy több szempontból palócföldi vonatkozása van” (11). Az e történeti szövegekhez írt, alapvetően dimenzionális nyelvészeti megközelítésű, továbbá módszertani megjegyzéseket összegző bevezetőt foglalja magába az első alfejezet – ennek szerzője Németh Dániel. Küldetése szerint – mint írja – „arra teszünk kísérletet, hogy a mai palóc nyelvjárási tömbnek [...] igazán jellegzetes vonásait keressük meg a régi írott szövegekben” (41). Először a Jókai-kódex tartalmazta Szent Ferenc-legendák közül kettőnek palócos jegyeket tartalmazó olvasatával, illetőleg értelmezésével találkozhat az olvasó. Majd a misszilikés és kiáltványok világába kalauzol minket a kötet: betűhű átírással, valamint értelmezéssel részleteket találunk többek között a híres felvidéki származású költő, Balassi Bálint levelezéséből (bár ez inkább művelődéstörténeti, mintsem nyelvjárási érdekesség); illetőleg más, a 16. század derekáról származó levelekből. Végül Bercsényi Miklós 1704-es kiáltványának, majd egy 17. századi perszövegnek a betűhű szövegközlésével és értelmezésével záródik a fejezet.

A harmadik fejezetbe (*Népköltés*, 69–142) az 1880-as és 1900-as évek – szintén történeti – népköltési szövegei kerültek. Ez a rész valóban gazdag tárházat adja a különféle gyűjtésekből származó, a nyelvjárási jegyeket többé-kevésbé jelölő gyermekmondókáknak, találósoknak, szólásoknak és közmondásoknak, népdaloknak és népballadákknak, hiedelemszövegeknek, meséknek és mondókáknak, anekdotáknak és adomáknak, valamint a palóc mindennapok tréfás párbeszédeinek, életútjainak. A fejezet végén néhány kupuszinai (bácskerteszi) eredetű történettel gazdagodhat az olvasó.

Az *Irodalmi gyöngyszemek* (143–94) címet viselő negyedik fejezet „olyan, mint apró csokor a hegyi rétek pompás kora nyári virágözönéből” (11). Arany János, Balassi Bálint, Tompa Mihály, Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula és Jókai Mór regionalizmusokat is magukban hordo-

zó irodalmi remekműveinek egyikét-másikat elevenítheti fel – illetőleg fedezheti fel – az érdeklődő olvasó. A szerkesztő, elejét véve a félreértéseknek, szükségesnek tartja megjegyezni: „Arany Jánost, bár e tájhoz élete sohasem kötődött, csodálatos drégelyi balladája miatt sem hagyhattuk ki” (11).

Az ötödik fejezet (*Palóc vármondák*, 195–212), amely Csorba Csaba munkája, különféle palóc eredetű vármondákat fog egybe, és végül a *Krasznahorka* kezdetű költeményt is közreadja kottaképpel együtt (212) – jóllehet ez valójában nem *kuruckori* [sic!] *népdal*, hanem gróf Andrássy Gyuláné Zichy Eleonóra kuruc romantikus szerzeménye (lásd NéprLex. 3. 1980: 361). A kötetet a *Függelék* (213–7) zárja, amely felvonultatja a kiadvány összeállításának során felhasznált szakirodalmat, illetőleg megadja a történeti és folklórszövegek forrásait is.

Valamennyi tudomány képviselőjének alapvető és természetes feladata a tudományos ismeretterjesztés. Mindez igaz a dialektológiára vonatkoztatva: bőven van még teendője a szakmabelieknek, amíg bizonyos társadalmi rétegek hátrányos megkülönböztetésének egyedüli és kizárólagos forrása maga a nyelvjárási beszéd. Tény az is, hogy sem az oktatás, sem a társadalom egyéb alrendszerei továbbra sem vesznek kellő mértékben tudomást a nyelvjárási létéről és mibenlétéről – visszaszorulásuk ellenére sem. E kötet – amelyet remélhetőleg számos hasonló tematikájú és célzatú társa követ – jelentősen hozzájárulhat a magyar beszélőközösség minél szélesebb körének „érzékenyítéséhez”: vagyis a stigmatizáló nyelvi attitűd felszámolásához és a helyi érvényű nyelvi kultúra megerősítéséhez.

SZAKIRODALOM

- Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén szerk. 2019. *A magyar nyelvjárási XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben*. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból. A Magyar-sághutató Intézet kiadványai 9. Magyar-sághutató Intézet, Budapest.
- Fazekas Tiborc 2019. Nyelv és polgárosodás. A társadalom és a kultúra állapotának szerepe nyelvjárásiink visszaszorulásában. In: Bódi–Ferenczi–Pál (szerk.): 153–75.
- Gréczi-Zsoldos Enikő 2019. Nyelvstratégia – nyelvjárási. In: Bódi–Ferenczi–Pál (szerk.): 251–64.
- Hajdú Mihály – Kázmér Miklós 1974. *Magyar nyelvjárási olvasókönyv*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc főszerk. 2006. *Magyar Nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2006. A nyelvjárási. In: Kiefer (főszerk.): 517–76.
- Kiss Jenő 2017. A nyelvjárási. In: Tolcsvai Nagy (szerk.): 199–221.
- Kiss Jenő 2019. Magyar nyelvjárási és nyelvstratégia. In: Bódi–Ferenczi–Pál (szerk.): 38–9. NéprLex. = *Magyar néprajzi lexikon*. Főszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- Péntek János 2015. Nyelvünk táji változatosságának dicsérete. *Magyar Nyelv* 111: 75–9.
- Sándor Anna 2019. A magyar nyelvjárási jelene és jövője Szlovákiában. In: Bódi–Ferenczi–Pál (szerk.): 87–110.
- Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 2017. *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Ferenczi Gábor

PhD-hallgató

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Magyar-sághutató Intézet

<https://orcid.org/0000-0002-2522-9210>